

Абсолютна хронологія стжижівської культури розроблена ще недостатньо. Останнім часом Є. Глосік датує її першим періодом бронзи (XVIII—XV ст. до н. е.)⁴². До 1800—1600 рр. до н. е. відносить існування пам'яток межановіцького типу Я. Махнік⁴³. Отримані матеріали не вносять змін у це датування. Можна вважати, що описані поселення також існували у другій чверті II тисячоліття до н. е.

Н. А. ПЕЛЕСИШИН

Новые поселения стжижовской культуры на Волини

Резюме

В 1965 г. проведены небольшие раскопки поселений стжижовской культуры в с. Усычи и г. Торчын, Волинской обл. Были открыты остатки жилищных и хозяйственных сооружений, а также значительный комплекс орудий труда, глиняной посуды и других изделий, являющихся ценным источником для изучения истории племен стжижовской культуры в бассейне р. Стырь.

В. Д. БАРАН

Поселення черняхівського типу поблизу с. Дем'янів у Верхньому Подністров'ї

У 1968 р. Дністрянсько-Волинською археологічною експедицією Львівського університету проведені розкопки поселення черняхівського типу поблизу с. Дем'янів (Дем'янів II), Галицького р-ну, Івано-Франківської обл. Поселення відкрите автором у 1957 р. Воно разом із чотирма іншими відкритими нами поселеннями в цьому районі складає групу селищ черняхівського часу, розміщених на невеликій віддалі одне від одного. Важливою особливістю цього поселення є те, що воно, на відміну від інших селищ цієї групи (Бовшів II, Бовшів III і Коростовичі), одношарове, що дозволяє використати здобуті на ньому матеріали як еталон при вивченні пам'яток черняхівського типу Верхнього Подністров'я, які часто бувають перекриті більш пізніми нашаруваннями із слов'янськими матеріалами VI—VII ст.

Поселення розташоване на західній окраїні села. Воно займає південний пологий схил урочища Росохи. З півдня урочище прилягає до вузької лугової долини, по якій протікає безіменний потічок, що впадає у р. Гнилу Липу — ліву притоку Дністра, з півночі і заходу його оточують так звані «Середні Горби».

У 1970 р. на поселенні автором було проведено шурфування; виявлено сліди двох заглиблених споруд та зібрано уламки ліпного і гончарного посуду, залізний серп та інші предмети¹.

Культурний шар збережений досить добре. Він залягає на глибини

⁴² J. Głosik. Kultura strzyżowska.— Materiały starożytne, XI. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1968, стор. 37.

⁴³ J. Machnik. Stosunki kulturowe na przełomie neolity i epoki brązu w Małopolsce.— Materiały do prehistorii ziem polskich, cz. III, z. 1, стор. 37.

¹ Л. І. Крушельницька. Нові матеріали до археологічної карти Верхнього Подністров'я.— МДАПВ, вип. 4. К., 1962, стор. 134—136.

0,20—0,60 м, місцями опускається до глибини 0,70 м від рівня сучасної поверхні. Товщина перехідного шару не перевищує 0,15—0,20 м. Глибше починається глинистий материк. Розкоп площею близько 700 м² закладено приблизно в центрі поселення. В культурному шарі за межами споруд кераміки було небагато, проте досить часто зустрічаються шматки залізних шлаків, а також окремі вироби з металу.

На відкритій площі розкопу виявлено чотири напівземлянкові житла, одну господарську яму і декілька розміщених за межами споруд вогнищ.

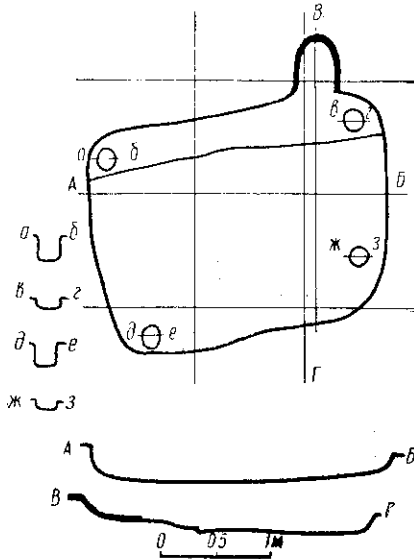

Рис. 1. План і розріз житла № 1.

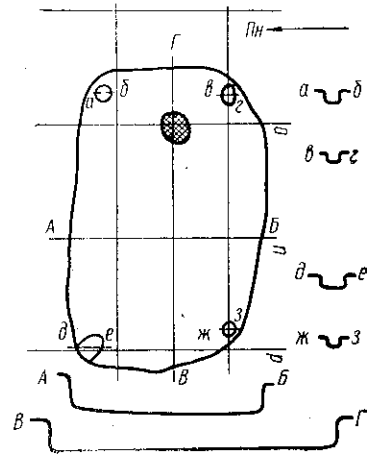

Рис. 2. План і розріз житла № 3.

Житло № 1 (рис. 1) розташоване в північно-східній частині розкопу. Його контури простежувались на глибині 0,65 м від рівня сучасної поверхні, на фоні материкової глини.

Це напівземлянка чотирикутної форми, орієнтована стінками за сторонами світу. Її розміри 4,04×5,38 м, глибина 1,25 м від рівня сучасної поверхні. Стінки вертикальні, долівка рівна, добре утрамбована. Оскільки житло споруджене на схилі, його північна частина дещо глибше заходить в материк, ніж південна.

Поздовж північної стінки напівземлянки розчищено прилавок, вирізаний у материк. Його ширина 0,60 м, довжина 3,80 м. Прилавок піднімається над рівнем долівки на 0,07—0,20 м в західній і зливається з рівнем долівки в східній частині житла.

У долівці житла відкрито чотири ямки від стовпів, розміщених у його кутах. Їх діаметр 0,30—0,46 м, глибина 0,16—0,46 м від рівня долівки.

У житлі розчищено залишки глиняної печі, нижня частина якої вирізана у його північній стінці. Піч мала підковоподібну форму, її розміри 1×0,85 м. Склепіння, споруджене з глиняних вальків, обвалилося на черп'я, яка також була зруйнована. Вона, як і стінки печі, була підмазана глиною і залягала на 0,18 м вище долівки житла. Її товщина 3—4 см. У печі виявлено фрагменти ліпної кераміки. В процесі розчистки житла у темному гумусному заповненні, особливо в його нижніх шарах і на долівці, простежено прошарки сажі і попелу, виявлено окремі уламки глиняної обмазки, каміння, кістки тварин, ліпну і гончарну кераміку. Ліпний посуд виготовлений з глини зі значними домішками шамоту і представлений в основному опуклобокими горщиками. Гончарний посуд складається з уламків мисок, виготовлених з добре відмученої глини, і

фрагментів горщиків, в тісті яких є значні домішки піску. Крім того, в житлі знайдена бронзова фібула з луковидною дужкою, срібна лунниця, пряслице і залізний деформований предмет неясного походження.

За 4,08 м на захід від житла № 1 відкрито житло № 2. Це напівземлянка чотирикутної видовженої форми, орієнтована стінками за сторонами світу. Розміри житла 3,14×5,46 м, глибина 1,03—1,27 м від рівня сучасної поверхні. Долівка напівземлянки рівна, сильно утоптана, дещо нахилена до сходу, стінки вертикальні, злегка розхилені. У долівці розчищено шість ямок від стовпів, чотири з яких розміщені по кутах, а дві — по середині двох коротших протилежних стінок. Діаметр ям 0,24—0,40 м, глибина 0,12—0,32 м від рівня долівки. У заповненні житла, особливо в його нижніх шарах, помітне сильне насичення попелом. Тут зібрано значну кількість уламків ліпної і гончарної кераміки, яка за складом тіста і формою аналогічна до посуду житла № 1.

На відстані 0,78 м від південної стінки напівземлянки, на глибині 0,72 м від рівня сучасної поверхні, розчищено вогнище № 1. Воно мало овальну форму розмірами 0,78×1,04 м. Чернь його була викладена шаром досить великої гальки і зверху підмазана глиною. На вогнищі знайдено декілька уламків ліпної і гончарної кераміки.

На віддалі 13,40 м на південний захід від житла № 2 виявлено житло № 3 (рис. 2). Його контури простежувались вже на глибині 0,40 м від рівня сучасної поверхні. Пляма на цьому рівні виділялась сіруватим кольором, м'якістю і розпушеністю ґрунту, прорізаного сажистими прошарками і великою кількістю кротовин. Житло являло собою напівземлянку чотирикутної, дещо видовженої форми і було орієнтоване стінками за сторонами світу. Розміри його 5,28×3,47 м, глибина 1,18 м від рівня сучасної поверхні. Долівка дещо глибше врізана в ґрунт в північній частині, де піднімається схил. У зв'язку з кротовинами вона збереглася слабше, ніж у попередніх житлах. Погано також збереглося вогнище, від якого залишилися лише сліди попелу та вугликів. Стінки напівземлянки, вирізані у материку, вертикальні, злегка розхилені. В чотирьох кутах житла були ямки від стовпів. Їх розміри 0,24×0,48 м, глибина 0,16—0,22 м від рівня долівки. В процесі розчистки виявлено значну кількість ліпної і гончарної кераміки. Ліпна кераміка представлена в основному опуклобокими і рідше біконічними горщиками середніх розмірів (рис. 3, 1—10), гончарна — уламками мисок з добре відмученої глини (рис. 3, 13—14) і фрагментами горщиків, в тісті яких є значні домішки піску (рис. 3, 11, 15, 16). Крім того, в житлі знайдено бронзову прикрасу (окуття медальйона) і залізну фібулу з підв'язаною ніжкою (рис. 5, 9, 23).

За 3 м на північ від житла, на глибині 0,65 м від сучасної поверхні, відкрито залишки вогнища № 2. Воно мало близьку до округлої форму і порівняно непогано збережену чернь розмірами 0,50×0,60 м. Біля нього розчищено нижню частину гончарного горщика.

За 5,70 м на північний схід від житла № 3 і 1,28 м на захід від житла № 2 відкрито житло № 4. Це чотирикутна видовжена напівземлянка з дещо дугоастою північною стінкою. Її контури чітко простежувались на фоні перехідного шару на глибині 0,40—0,50 м від рівня сучасної поверхні. Стінки житла строго орієнтовані за сторонами світу. Його розміри 3,52×5,38 м, глибина — 1,18 м від рівня сучасної поверхні. Долівка напівземлянки рівна, сильно утоптана, стінки вертикальні. У долівці виявлено п'ять ямок від стовпів. Чотири з них розміщені по кутах і одна — приблизно посередині західної стінки. Діаметр ямок 0,26—0,42 м, глибина 0,18—0,32 м від рівня долівки. Житло заповнене темним гумусом, насиченим попелом, що надавав йому сірого відтінку. У заповненні була значна кількість вугликів, зрідка траплялись шматки глиняної обмазки. У житлі виявлено ліпну і гончарну кераміку, знайдено дві бронзові фібули з високим приймачем, а на східному борту, на глибині 0,61 м від сучас-

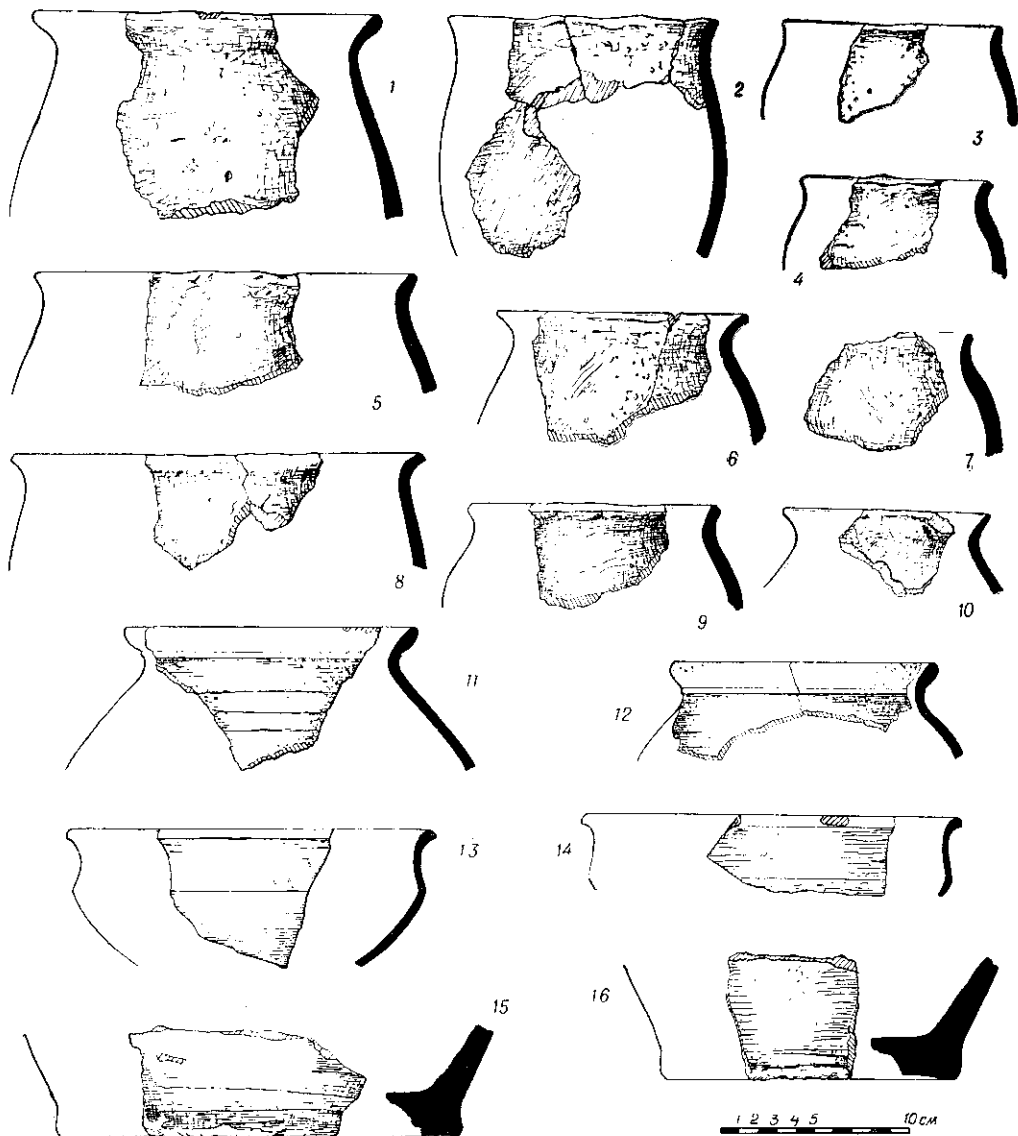

Рис. 3. Посуд із житла № 3.

1—10 — уламки ліпних посудин; 11—16 — уламки гончарних посудин.

ної поверхні, відкрито вогнище № 3. Воно мало овальну форму і було складене з кусків каменю-піщаника. Його розміри $0,80 \times 0,60$ м. Вогнища № 1, 3 розміщені між житлами № 2, 4 на невеликій відстані одне від одного, тому не виключено, що ними спільно користувались їх мешканці.

За межами споруд відкрито ще три вогнища, які залягали на глибині $0,40$ — $0,70$ м від сучасної поверхні. Форма їх овальна, черені підмазані глиною, розміри коливаються від $0,40 \times 0,48$ до $0,70 \times 1$ м. Слідів наземних споруд біля вогнищ не простежено. При розчистці знайдено переважно уламки ліпних горщиків, хоч зустрічались і окремі фрагменти гончарних посудин, а також кістки тварин і шматки залізних шлаків.

У північній частині розкопу, на горизонті $0,55$ — $0,69$ м від рівня сучасної поверхні, розчищено залишки глиняної обмазки, яка залягала більш-менш суцільним шаром розмірами $2,80 \times 3,90$ м і заходила у стінку розкопу. Обмазка випалена до коричневого кольору і мала відбитки дерев'яних конструкцій. Можливо, це розвал перекриття заглибленої споруди,

що заходить у північну стінку розкопу. На рівні обмазки зустрічались окремі уламки ліпних і гончарних посудин.

На площі розкопу відкрито одну господарську яму. Вона мала овальну, близьку до округлої, форму і дещо випуклі материкові стінки. Її розміри $2,14 \times 2,32$ м, глибина 2,36 м від сучасної поверхні. У гумусному заповненні ями виявлено уламки ліпного і гончарного посуду, а також шматки глиняної обмазки.

Житла Дем'янівського поселення за формою та конструктивними особливостями найближчі до напівземлянок поселення черняхівської культури в Бовшові², Черепині та Чижикові у Верхньому Наддністров'ї³, Ріпневі (Ріпнів II) та Ракобутах на Західному Бугу⁴, Журавці в Середньому Подніпров'ї⁵, де, зокрема, відкриті печі, вирізані у борту напівземлянки, як і в житлі № 1 на поселенні в Дем'янові, Стреулешті-Майкенешті в Румунії⁶.

Найбільш масовим матеріалом, зібраним у процесі досліджень Дем'янівського поселення, є кераміка, яка за технікою виготовлення ділиться на ліпний посуд і посуд, виготовлений на гончарному крузі. Всього у заповненні житлових і господарських споруд на площі розкопу виявлено 967 уламків кераміки. З них 544 належать ліпним посудинам і 423 — гончарним, тобто ліпний посуд становить 60,3% всієї виявленої кераміки. Якщо зіставляти кераміку за кількістю можливих посудин, то ліпні посудини складають 64,6% від усіх виявлених, а гончарні — 35,4.

Ліпна кераміка виготовлена з глини із значними домішками шамоту. Поверхня нерівна, горбкувата, в окремих випадках дещо згладжена, випал переважно посередній, колір темно-коричневий або бурий, неоднаковий у різних частинах, що вказує на нерівномірність випалу.

Основною формою ліпного посуду на поселенні є горщики. Конічні кухлики, які на інших поселеннях черняхівського типу Верхнього Подністров'я складають помітну частину ліпної кераміки, на поселенні в Дем'янові представлені одиничними екземплярами. У житлі № 1 знайдена частина ліпного кухлика з ручкою, характерного для липицької культури. Ця знахідка свідчить про ранню дату виникнення цього поселення і певні контакти його мешканців з населенням липицької культури.

Переважає більшість горщиків — це опуклобокні посудини з легко розхиленими назовні, інколи потовщеними вінцями, пологими або крутими плічками та плоским дном з дещо виділеним краєм (рис. 4, 1, 2, 4—12; 3, 1—10). У двох випадках горщики були орнаментовані під вінцями наліпним валиком з косими насічками. Деякі горщики мають іншу, дещо біконічну форму (рис. 4, 3); один з них, частина якого знайдена у житлі № 2, має видовжений корпус і нагадує посудину із могильника в Могилянах⁷. Загалом ліпний посуд із Дем'янівського поселення нічим не відрізняється від ліпної кераміки інших поселень черняхівського типу, розміщених у верхів'ях Дністра і Західного Бугу⁸. Горщики, прикрашені

² В. Д. Баран. Деякі підсумки дослідження поселення черняхівського типу у Верхів'ях Дністра і Західного Бугу.— Слов'яно-руські старожитності. К., 1969, стор. 35—44.

³ В. Д. Баран. Поселення перших століть нашої ери біля с. Черепин. К., 1961, стор. 47—49.

⁴ В. Д. Баран. Памятники черняховской культуры бассейна Западного Буга.— МИА, № 116. М., 1964, стор. 213—252.

⁵ Э. А. Симонович. Работы на черняховских памятниках в Приднпровье.— КСИА, № 94. М., 1963, стор. 80—82.

⁶ M. Konstantiniu. Săpăturile de la Straulești — Maicanesti.— Cercetări arheologice, t. II. București, 1965, стор. 141—189.

⁷ М. Ю. Смишко. Погребения раннежелезного века в с. Могиляны, Ровенской области.— КСИА, вып. 7. К., 1957, стор. 54—57.

⁸ В. Д. Баран. До питання про ліпну кераміку культури полів поховань черняхівського типу у межиріччі Дністра і Західного Бугу.— МДАПВ, вип. 3. К., 1961, стор. 77—87.

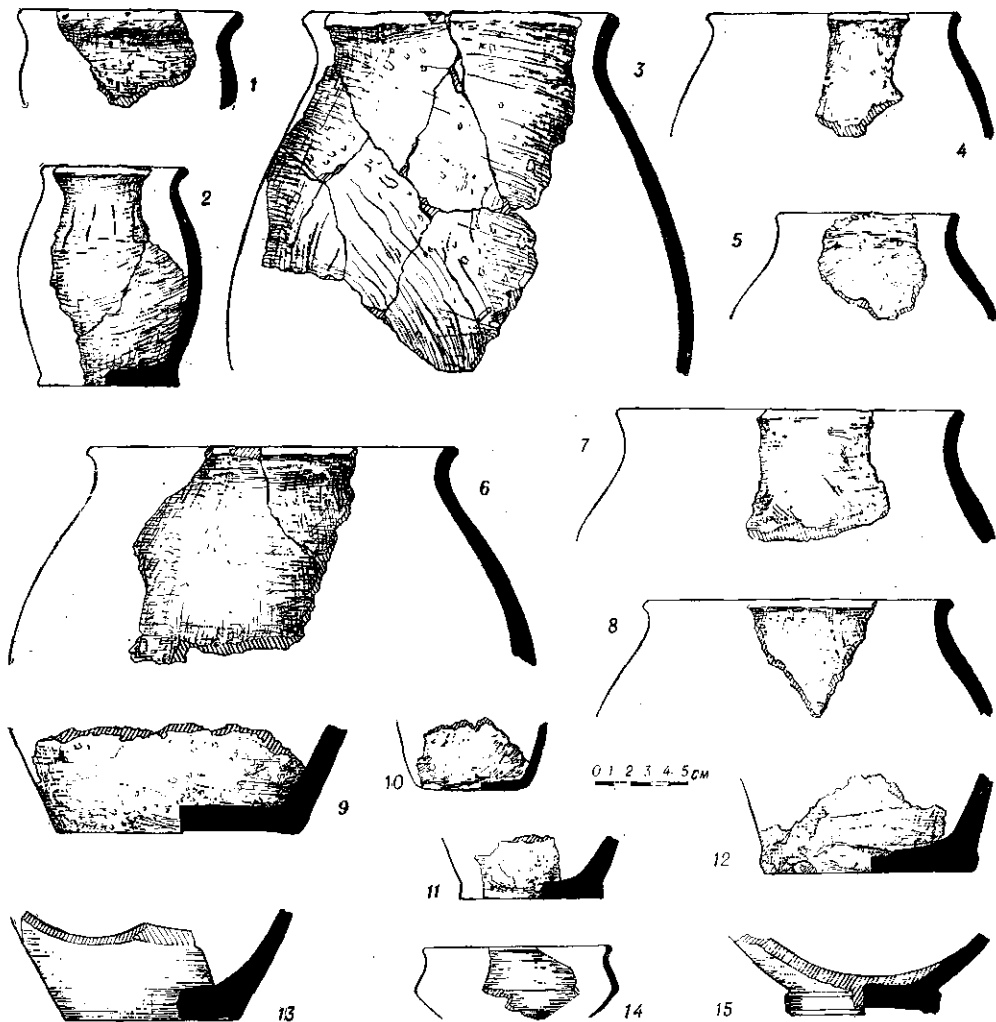

Рис. 4. Посуд із житла № 4.

1—12 — уламки ліпного посуду; 13—15 — уламки гончарного посуду.

валиком, на території Верхнього Подністров'я відомі із поселення черняхівського типу Бовшів II⁹.

Гончарна кераміка за складом тіста і технікою виготовлення ділиться на три підгрупи: посуд з гладкою пролощеною поверхнею, виготовлений з відмученої глини; посуд з шорсткою поверхнею і значними домішками піску в тісті, інколи кварцу; посуд з незначною домішкою піску в тісті і більш гладкою поверхнею, ніж посуд другої підгрупи.

Кераміка першої підгрупи — це високоякісний столовий посуд, виготовлений з щільної, добре відмученої глини. Поверхня гладка, пролощена, сірого, темного, рідше коричневого кольору, випал міцний. Однією з найбільш характерних форм цієї підгрупи є миски часто біконічної форми з ребристим переломом бочка і дном на кільцевому піддонні (рис. 3, 13, 14; 4, 14—15). Горщики представлені значно меншою кількістю. Вони мають відігнуті назвні, часто потовщені вінця, випуклі стінки і дно на кільцевій ніжці. Посуд цієї підгрупи нерідко прикрашений пролощеним орнаментом.

⁹ В. Д. Баран. Раннеславянские памятники на Западном Буге.— SA, XIII—2, 1965, рис. 42, 3, 5.

Друга підгрупа кераміки, що не уступає за кількістю першій, виготовлена з глини із значними домішками піску (рис. 3, 11, 12, 15, 16; 4, 13). Поверхня шорстка, сірого або темно-сірого кольору, міцного випалу. Переважну кількість цього посуду складають горщики. Вони мають відігнуті вінця з профільованою шийкою, випуклі стінки і плоске дно. Деякі з них оздоблено горизонтальними вглибленими лініями.

Крім горщиків до цієї підгрупи відносяться піфосоподібні посудини, що використовувалися для збереження продуктів. Це великі, товстостінні, доброго випалу посудини з горизонтальними широкими вінцями, випуклими боками і дном на плоскому піддонні. Окремі з них прикрашені на плічках хвилястим орнаментом.

Третя підгрупа відрізняється більш чистим складом глини і меншими домішками піску, ніж кераміка попередньої підгрупи, і більш гладкою поверхнею. Колір темно-сірий або чорний, випал міцний. Цей посуд репрезентовано уламками опуклобоких горщиків з товстим плоским дном. Загалом гончарний посуд на поселенні в Дем'янові більш фрагментарний, ніж ліпний і нічим не відрізняється від гончарної кераміки інших синхронних поселень черняхівського типу верхів'я Дністра і Західного Бугу¹⁰.

Крім посуду на поселенні знайдено й інші керамічні вироби. До них, в першу чергу, відноситься дев'ять пряслиць. Вони виготовлені з глини, із незначними домішками шамоту або піску, чорною або бурою лощеною поверхнею. Всі пряслиця добре обпалені і мають форму урізаного конуса висотою 1,6—2,8 см, діаметр отворів 0,8—0,9 см, круга висотою 0,8 см, зовнішнім діаметром 4,2 см і діаметром отвору 1,2 см, а двобічного усіченого конуса інколи із заглибленою основою висотою 1,9 см, найбільшим зовнішнім діаметром 3,7 см і діаметром отвору 1 см.

Значну групу знахідок складають вироби з металу. На поселенні знайдено шматки залізного шлаку і порівняно велику кількість залізних предметів. Якщо взяти до уваги, що неподалік від поселення болотна руда, то можна вважати, що залізні вироби були виготовлені на місці. Із заліза вироблялись предмети праці і побуту. На особливу увагу заслуговують два залізні серпи. Один із них (з випрацьованою робочою частиною) досить добре збережений. Він має дугоподібну форму з загостреним кінцем. Довжина його 28,3 см, максимальна ширина леза 1,7 см. На тильному боці серпа є загнута вбік п'ятка, на якій була закріплена ручка (рис. 5, 4).

Аналогічні серпи знайдено на поселенні черняхівського типу Бовшів II і Ріпнів II¹¹. Такі ж серпи відомі з поселень зарубинецької культури¹².

Другий серп із Дем'янова зберігся лише частково. На відміну від першого він має прямий гострий черенок для ручки. Серп з прямим черенком, але більш розвинутої форми, відомий з поселення другої чверті I тисячоліття н. е. у Великих Вікнинах¹³.

Деревообробні знаряддя праці представлені свердлом (рис. 5, 1). Воно має перовидне лезо і розклепаний у верхній частині стержень для кріплення ручки. Довжина свердла 25 см, довжина леза 5,2 см, ширина 1,8 см, довжина розклепаного під ручку стержня 5,4 см, ширина — 1,7 см. Слід зазначити, що свердло таких розмірів на поселеннях черняхівської культури у Верхньому Подністров'ї виявлено вперше. Подібні свердла,

¹⁰ В. Д. Баран. Памятники черняховской культуры бассейна Западного Буга.— МИА, № 116, стор. 242—244.

¹¹ Там же, стор. 245.

¹² П. Н. Третьяков. Чаплинское городище.— МИА, № 70, 1959, стор. 140, рис. 13, 6.

¹³ М. Ю. Смішко. Селище доби полів поховань у Вікнинах Великих.— Археологія, т. I. К., 1947, стор. 120.

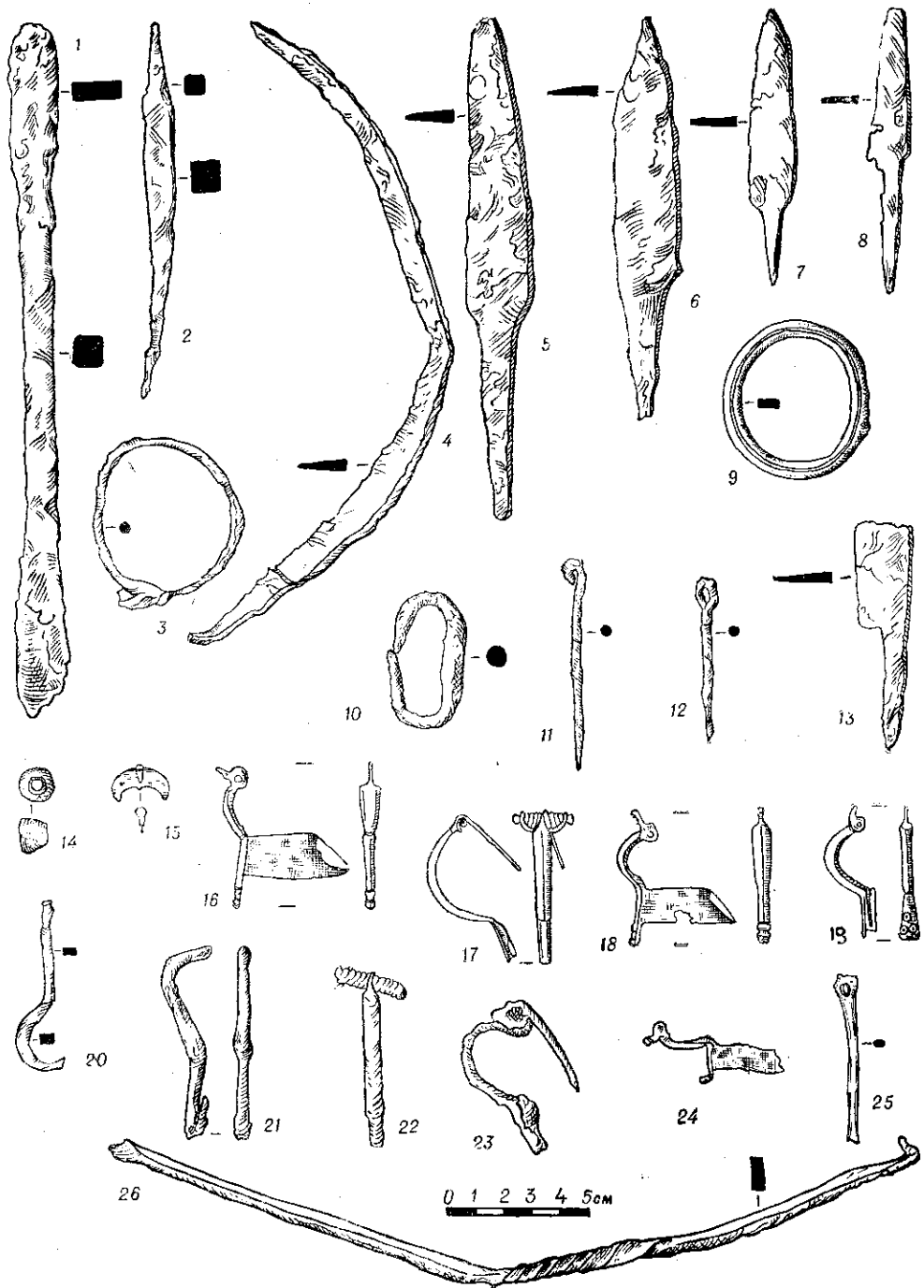

Рис. 5. Металеві та інші знахідки на поселенні Дем'янів II.

1 — свердло; 2 — шило; 3 — кільце; 4 — серп; 5—8, 13 — ножі; 9 — бронзова рамка; 10 — пряжка; 11—12, 20 — крючки; 14 — намистина; 15 — лунниця; 16—19, 21—24 — фібули; 25 — кістяна голка; 26 — рогач.

але менших розмірів, були знайдені на поселеннях Ріпнів II і Ріпнів III¹⁴.

Важливою знахідкою, що свідчить про місцеву металургію, є залізний рогаць, що використовувався для посадки в вогонь і виймання з нього глиняних тиглів. Він являє собою досить довгий стержень, на одному кінці якого є гачок, другий кінець розплющений для кріплення ручки. У середній частині ухвата стержень спіралью закручений. Довжина його 32 см (рис. 5, 26).

При розкопках поселень черняхівської культури досить частими знахідками є ножі. На поселенні в с. Дем'янів їх виявлено шість, п'ять з них збереглися повністю (рис. 5, 5—8, 13). Довжина найбільшого з них 17,8 см, максимальна ширина леза 2,4 см; найменшого — відповідно 10,5 см і 1,5 см. Три ножі мають дугоподібну, два — пряму спинку і клиновидне в розрізі лезо. Перехід від леза до черенка виражений у вигляді уступу з боку спинки або спинки леза. В одному випадку черенок переходить в спинку по одній прямій лінії.

Із залізних предметів, знайдених на поселенні, слід зазначити ще два шила, дві пряжки, дротяне кільце діаметром 4,8 см, гачки, декілька цвяхів, а також ряд деформованих предметів невідомого призначення.

Шила (рис. 5, 2) мають в розрізі округлу форму і загострену робочу частину. Одне з них з чотирикутним черенком, друге закінчується зверху кулястим потовщенням. Їх довжина 13,1—18 см.

Залізна пряжка добре збережена, з рухомим язичком. Вона має близьку до квадратної заокруглену форму, розміри — 4,5×3,8 см. Друга пряжка має овальну видовжену форму (рис. 5, 10).

В розміщенні залізних предметів ніякої закономірності простежити не вдалось. Вони знаходились як в культурному шарі поза будівлями, так і в житлових спорудах.

На поселенні знайдено три залізних і п'ять бронзових фібул (рис. 5, 16—19, 21—24). Усі залізні фібули виявлені у культурному шарі за межами споруд. Перша з них має напівкруглу дужку і дещо звужену ніжку, яка зігнута назустріч голці і, розширюючись, створює для неї приймач. На верху дужки розміщена голівка з отвором для стержня пружинного апарату. Довжина фібули 5,1 см (рис. 5, 23). Друга фібула має плоску дужку, у верхню частину якої вклепана залізна вісь з намотаними на неї залізними кільцями пружини. Довжина збереженої частини фібули 6,2 см (рис. 5, 22). Третя фібула підв'язаної конструкції має вигнуту до півкруглої форми дужку, що, звужуючись донизу, переходить в ніжку, яка підігнута і утворює приймач. Голівка фібули не збереглася. Її довжина без голівки 6,7 см. Фібули з підв'язним приймачем на пам'ятках черняхівської культури зустрічаються частіше, ніж будь-які інші типи фібул¹⁵.

До знайдених на поселенні фібул, виготовлених з бронзи, відноситься одна з луковидною дужкою, інша з плоским приймачем і три з високим приймачем.

Бронзову фібулу з луковидною дужкою виявлено в житлі № 1. Вона має трьохгранну дужку, у верхній частині якої розміщена голівка з отвором для стержня пружини. Внизу дужка розклепана в трапецієвидну ніжку, прикрашену очковим орнаментом. Приймач фібули плоский. Її довжина 4,4 см (рис. 5, 19). Фібули цього типу знайдені на поселенні Бовшів II і Ріпнів II. Вони у другій чверті I тисячоліття н. е. відомі на широкій території Центральної і Східної Європи¹⁶.

¹⁴ В. Д. Баран. Памятники черняховской культуры бассейна Западного Буга.— МИА, № 116, стор. 245.

¹⁵ А. І. Фурманська. Фібули з розкопок Ольвії.— Археологія, т. VIII. К., 1953, стор. 76—85; В. Д. Баран. Памятники черняховской культуры бассейна Западного Буга.— МИА, № 116. М., 1964, стор. 246.

¹⁶ E. Meyer. Die Bügelknopffibeln.— Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, Bd. 8. Leipzig, 1960, стор. 247.

У культурному шарі за межами споруд на глибині 0,5 м виявлено бронзову фібулу з плоским приймачем. Вона має вигнуту профільовану дужку, яка внизу переходить в пряму ніжку. Приймач зроблено із загнутого всередину лівого краю ніжки. У верхній кінець дужки вклепаний стержень, на який намотана пружина з десяти кілець. Її довжина 5,4 см. Найближчі аналогії знаходимо в Псарах, Неслухові¹⁷ і Черепині¹⁸.

Фібули з високим приймачем представлені трьома екземплярами. Дві з них, добре збережені, знайдені у житлі № 4, третя, дещо деформована, — у культурному шарі за межами споруд (рис. 5, 16, 18, 24).

Перша з них має профільовану дужку, півкруглу в розрізі. Ніжка фібули звужена донизу, довша від дужки. Кінець ніжки орнаментований трьома горизонтальними валиками. У верхній частині дужки розміщена голівка з отвором для стержня пружини. Приймач орнаментований двома перехресними врізними зигзагоподібними лініями з двох боків. Кінець його, загнутий в лівий бік, становить гніздо для голки. Довжина фібули 5,2 см, висота приймача — 3,7 см.

Друга фібула має тригранну вигнуту дужку, що переходить в двогранну з зовнішнього боку ніжку, орнаментовану в кінці двома горизонтальними валиками. У верхній частині дужки розміщена голівка з отвором для стержня пружини. Кінець приймача, як і в попередній фібулі, загнутий в лівий бік і створює гніздо для голки. Її довжина 4,4 см, висота приймача 3,3 см. Фібули з високим приймачем досить поширені на пам'ятках черняхівського типу в Подністров'ї. Вони виявлені на поселенні в Луці Врублівецькій, Черепині, Неслухові, Ріпневі II та інших¹⁹.

Крім фібул в склад речей, виготовлених з бронзи, входять дві прикраси. Одна з них, знайдена в житлі № 3, являє собою бронзову рамку медальйона із замочком для підвищення. Вона має круглу, трохи деформовану форму, прикрашену з двох боків вглибленою лінією. Її діаметр 5,1 см, ширина рамки 1,3 см (рис. 5, 9). Друга прикраса, виявлена в житлі № 1, — це срібна лунниця, виготовлена з тонкої пластини (рис. 5, 15).

Крім того, на поселенні знайдено округлу намистину, зроблену з пасти (рис. 5, 14).

До предметів, виготовлених з кості, відноситься голка, кінець якої не зберігся (рис. 5, 25).

Значну частину матеріалу, зібраного в процесі розкопок, як в культурному шарі, так і в житлах та господарських спорудах становлять кістки домашніх і диких тварин.

У культурному шарі за межами споруд, а також у їх заповненні знайдено багато залізних шлаків, іноді у вигляді невеликих скупчень.

Якщо врахувати, що і кількість залізних виробів на поселенні в Дем'янові помітно вища, ніж на інших синхронних поселеннях Верхнього Подністров'я, то при наявності поблизу болотної руди можна припустити, з великою долею вірогідності, що тут було залізоплавильне виробництво.

На основі фібул і керамічного матеріалу поселення можна датувати у межах кінця II — початку V ст. н. е. Нижню дату поселення визначає одна з ранніх фібул з високим приймачем, одночлenna фібула підв'язного типу (рис. 5, 23), наявність римської монети Адріана (117—138 pp.) та декількох уламків кераміки, характерної для пам'яток липицької культури, які могли попасти на поселення в результаті спілкування носіїв обох культур. Верхня дата поселення визначається фібулою з луковидною

¹⁷ K. Nadaszek. Kultury dorzecza Dniestru.— Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, t. XII. Kraków, 1912, tabl. X; його ж. Grabarka Niesluchowska.— TeKa Konserwatorska. Lwow, 1892, tabl. 1, 2.

¹⁸ В. Д. Баран. Поселення перших століть н. е. біля с. Черепин. табл. XVII, 8.

¹⁹ Э. А. Симонович. О датировке поселения первых веков нашей эры в Луке Врублевской.— КСИИМК, вып. 57, 1955, рис. 8—18; В. Д. Баран. Памятники черняхівської культури басейна Західного Буга.— МИА, № 116, стор. 246, 247.

дужкою. Як відомо, такі фібули на території Центральної Європи виступають, головним чином, в IV і навіть в V ст., що підтверджується їх знахідками у похованнях з монетами цього часу та іншими добре датованими предметами²⁰.

Поселення поблизу с. Дем'янова (Дем'янів II), як це видно з опису споруд, кераміки та інших знайдених на ньому предметів, не відрізняється від інших синхронних поселень Верхнього Подністрів'я — таких як Черепин, Ріпнів II, Бовшів II, Ракобути, Чижикив, для яких також характерні заглиблені житла і наявність гончарного посуду та великої кількості ліпної кераміки²¹. Важливою особливістю цього поселення є його одношаровість, що не допускає ніяких сумнівів відносно культурної належності тих чи інших категорій знахідок, зокрема ліпного посуду, з наявністю якого на поселеннях черняхівської культури окремі дослідники ще і зараз не можуть примиритись²².

За характером жител і ліпної кераміки поселення в с. Дем'янові близьке до слов'янських поселень VI—VII ст., що підтверджує наші висновки про належність пам'яток черняхівського типу у межах річчї верхнього Дністра і Західного Бугу до однієї з груп слов'янських племен²³.

В. Д. БАРАН

Поселение черняховского типа возле с. Демьянов в Верхнем Поднестровье

Резюме

В процессе раскопок, произведенных Днестрянско-Волынской археологической экспедицией Львовского университета в 1968 г. на поселении черняховского типа возле с. Демьянов Ивано-Франковской обл., открыты четыре жилища, одна хозяйственная яма и несколько очагов.

Все жилища — полуземлянки, глубиной 1,18—1,25 м от современной поверхности.

Керамика, выявленная на поселении, представлена лепными и гончарными сосудами, причем с преобладающим количеством первых над вторыми.

Значительную группу находок составляют изделия из металла и железные шлаки, что, при наличии вблизи поселения болотной руды, свидетельствует о местном железоделательном производстве.

На основании фибул, римской монеты Адриана, керамики и других находок поселение можно датировать в пределах конца II — начала V в. н. э.

Поселение возле с. Демьянова ничем не отличается от других синхронных поселений черняховского типа в верховьях Днестра и Западного Буга (Черепин, Бовшев II, Рипнев II, Ракобути, Чижикив), для которых в такой же мере характерны углубленные жилища и наряду с гончарной значительное количество лепной посуды, типологически близкой к лепной славянской керамике VI—VII вв. Это поселение вместе с другими составляет на территории Верхнего Поднестровья одну территориальную группу, в какой-то мере отличную от поселений черняховского типа Среднего Днестра, для которых более характерны наземные жилища и преобладающее количество гончарной посуды.

²⁰ E. Meyer. Die Bügelknopffibel — Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, bd. 8, стр. 236—246; K. Tihelka. Knizeci hrob z období stehovani parodu u Brucínu, okr. Brno — Venkov. — Památky archeologicke, 1963, roč. 54/2, стр. 467—494.

²¹ В. Д. Баран. Деякі підсумки дослідження поселення черняхівського типу у верхов'ях Дністра і Західного Бугу. — Слов'яно-руські старожитності, стр. 35—45.

²² М. И. Артамонов. Вопросы расселения восточных славян и советская археология. — Проблемы всеобщей истории. Л., 1967, стр. 47.

²³ В. Д. Баран. Раннеславянские памятники на Западном Буге. — SA, XIII-2, стр. 365—370; його ж. Некоторые итоги изучения раннеславянских древностей Верхнего Поднестровья и Западной Волыни. — Archeologické Rozhledy, XX/5, 1968, стр. 583—593.